

TỔNG QUAN BÁO CHÍ NHẬT BẢN, TIẾP CẬN TỪ GÓC NHÌN LỊCH SỬ VĂN HÓA

TS. LÊ THANH BÌNH
Học viện Hành chính Quốc gia

Báo chí nếu xét theo quan niệm công nghệ nghiệp là được in ấn kiểu công nghiệp và phát hành định kỳ hàng loạt thì ở Nhật Bản nó xuất hiện muộn hơn so từ châu Âu và Mỹ. Tuy vậy, khi nghiên cứu với góc nhìn lịch sử văn hóa thì khởi đầu nó cũng sống lay lắt trong xã hội phong kiến quân phiệt, nhưng khi đất nước chuyển mình lại có vai trò to lớn trong việc quảng bá, thúc đẩy các trào lưu tư tưởng canh tân, làm diễn đàn để công chúng Nhật kể cả nhà chức trách đối thoại với các vấn đề và mô hình xã hội mới mẻ như nghị viện, lấy doanh nghiệp làm xương sống phát triển xã hội, mở rộng dân chủ, giữ vững bản sắc văn hóa Nhật làm nền tảng để thu nhập tinh hoa văn hóa Tây phương... Theo đà đi lên, truyền thông đại chúng Nhật cứ lớn mạnh không ngừng và ngày nay đã trở thành một nét tiêu biểu, không thể tách rời khỏi đời sống kinh tế- xã hội Nhật Bản hiện đại. Với cách tiếp cận đó, chúng tôi muốn trình bày một bức tranh tổng quan với các phân tích cụ thể về các giai đoạn phát triển của báo chí và truyền thông đại chúng Nhật Bản.

1. Báo chí Nhật Bản từ khi ra đời đến hết Chiến tranh Thế giới thứ hai

Theo sử sách để lại, trước hết là nghề in sách và xuất bản sách xuất hiện ở Nhật Bản từ thế kỷ XV, trong khi đó đến đầu thế kỷ XVII thì những tờ báo đầu tiên ra đời. Thời đó, sách báo bắt đầu xuất hiện

ở những thành phố lớn như Kyodo, Tokyo, Osaka... và báo chí phát triển chậm chạp, dè chừng. Báo chí Nhật suốt những năm dài chủ yếu cung cấp tin tức cho các lãnh chúa- phục vụ mục đích chính trị, kinh tế- xã hội của họ. Vì doanh thương chưa được chú trọng và khoa học kỹ thuật in ấn lạc hậu nên vai trò báo chí còn hạn hẹp. Tình hình cụ thể lúc đó là: Cuối thế kỷ XVI, Nhật Bản bị chia cắt bởi các cuộc nội chiến do các lãnh chúa các địa phương tranh giành quyền lực tối cao. Cuối cùng viên tướng vĩ đại Toyotomi Hideyoshi khôi phục được trật tự, thống nhất nạn cát cứ vào năm 1590. Sau đó, năm 1603, tướng quân Ieyasu đã tiếp tục sự nghiệp của Toyotomi Hideyoshi và lập ra chính phủ quân sự của mình ở Edo (sau gọi là Tokyo) hay còn gọi là chính quyền Mạc phủ; hoặc tướng phủ. Đây là một bước ngoặt lịch sử Nhật Bản, Ieyasu Tokugawa là dòng họ Tokugawa (dịch là Đức Xuyên) sau này đã xây dựng những khuôn mẫu, thể chế chính trị - xã hội cho quốc gia Nhật Bản, duy trì trong 265 năm liền. Cả thời kỳ này, Mạc phủ tuy duy trì sự thống nhất Nhật Bản, có những thời gian giao lưu mạnh với ngoại quốc, cho đạo Thiên chúa và đạo Phật du nhập nhưng thời gian cuối thì chính sách cơ bản vẫn là cô lập, đóng cửa đối với thế giới bên ngoài. Trong lịch sử đã có những năm tháng, Nhật thực hiện chính sách

cấm đạo Thiên chúa, cuối cùng cấm người nước ngoài vào Nhật, trừ một số thương nhân Hà Lan được vào đảo nhỏ Dejima ở vịnh Nagasaki, cho phép phái họ triền Lee của Triều Tiên thỉnh thoảng được ghé vào đó và đồng ý để một số người Hoa sinh sống, làm ăn ở Nagasaki. Dù sao thì nên hiểu đóng cửa của Nhật là "đóng" nhưng "không khóa", nên vẫn có giao thương không chính thức và trao đổi thông tin... Về báo chí, khoảng giữa thế kỷ XVII, khi chế độ Mạc phủ củng cố nền thống trị vững mạnh, giao thương dần khởi sắc, lúc đó công nghiệp in ấn bắt đầu phát triển mạnh ở Edo, Kyoto, Osaka... báo chí đã có một số điều kiện để phát triển, nhưng chế độ Mạc phủ thực hiện nghiêm khắc việc kiểm duyệt chặt chẽ nên đời sống báo chí rất bức bối.

Từ năm 1664 xuất hiện những tài liệu in một mặt gọi là Yomiuri (bản tường thuật) nói về thời cuộc, nhưng bị đình bản ít lâu sau. Để bảo vệ quyền lợi của mình, những người xuất bản, làm sách, in sách đã tập hợp thành phường hội tại 3 thành phố nói trên. Mạc phủ cũng có quy chế cho phép họ kinh doanh và họ phải cam kết thực hiện đúng các cam kết và quy chế.

Trong thời gian 1752 - 1790, Mạc phủ đã ban hành nhiều văn bản pháp quy liên quan đến sách và xuất bản, trong đó có những điều cấm bình luận về thời cuộc, chính quyền. Đáng chú ý nhất là sắc lệnh "Sakoku - Rei" gồm 17 điều ban hành năm 1636 (trên thực tế, vẫn có những tài liệu, sách in ẩn phê phán Mạc phủ lưu hành bí mật). Nhìn thấy lợi thế của báo chí trong thông tin quảng cáo liên quan đến kinh doanh buôn bán, một số chủ nhà in, xuất bản sách đã mạnh dạn kiêm làm chủ báo, đứng ra in ấn phát hành, bước đầu hạch toán chi thu, nhưng nói chung làm báo thời đó vẫn lỗ...

Giai đoạn tiếp theo là giai đoạn Minh Trị - diễn ra sự khôi phục hoàng quyền

và sự phát triển của báo chí - xuất bản để bước vào thời hiện đại.

Cuối thế kỷ XVIII, đầu thế kỷ XIX, cơ cấu chính trị, xã hội phong kiến xơ cứng, trì trệ của Mạc phủ bắt đầu rạn nứt nhanh chóng. Nhật Bản ngày càng chịu nhiều sức ép đòi mở cửa cho thế giới bên ngoài. Một số trí thức võ sĩ tâm huyết đã xuất dương tìm cách học hỏi tri thức nước ngoài để về Nhật xây dựng tổ quốc. Các nhà tư tưởng như Yukichi Fukuzawa bắt đầu ra báo để vận động canh tân đất nước.

Năm 1853, Đô đốc hải quân Mỹ Mathew C. Perry cùng hải đoàn gồm 4 tàu đã vào vịnh Tokyo, gửi một loạt yêu sách của Tổng thống Mỹ Fillmore cho Nhật hoàng. Một năm sau, (ngày 31/4/1854), Perry đã quay lại ký hiệp ước Kanagawa giữa Mỹ với Nhật với những điều khoản có lợi cho Mỹ, mở đường cho các nước khác như Nga, Anh, Hà Lan... ký các hiệp ước tương tự với Nhật. Đến năm 1867 chế độ phong kiến Mạc phủ của dòng họ Tokugawa sụp đổ, Thiên hoàng được khôi phục lại quyền lực bắt đầu từ Hoàng đế Minh Trị (Meiji).

Kỷ nguyên Minh Trị (1868 - 1912) là một trong những thời kỳ nổi bật nhất của Nhật Bản. Hoàng đế Minh Trị đã chuyển kinh đô từ Kyoto về Edo (sau đổi là Tokyo) trụ sở của chính quyền phong kiến Mạc phủ trước đây. Như được tiếp thêm sức sống mới, báo chí ra đời hàng loạt, nhiều tờ rập khuôn luôn cách tổ chức làm báo, kinh doanh như của châu Âu và do một số trí thức Nhật từ châu Âu du nhập về. Những ông chủ các tờ báo, tạp chí có bề dày trong nước qua những thông tin quốc tế, qua kinh nghiệm của mình cũng mạnh dạn áp dụng cung cách làm báo mới mẻ hơn, hiệu quả hơn.

Năm 1889, Hiến pháp Minh Trị ra đời (được coi là hiến pháp đầu tiên ở phương Đông mang mô hình phương Tây), là mốc mở đầu cho khuynh hướng tự do,

dân chủ nảy nở, phát triển ở Nhật. Hiến pháp đã quy định việc lập nội các; cơ quan lập pháp với 2 nghị viện. Việc bãi bỏ sự phân chia đẳng cấp trong xã hội phong kiến (coi 4 thành phần thời đó - tứ giới là Hoàng tộc, Hoa tộc, Sĩ tộc, Bình dân đều như nhau trong xã hội), được coi là một điều văn minh danh dự nhất từ xưa đến lúc bấy giờ. Các đảng phái chính trị dân được thừa nhận trong chính phủ và các hoạt động báo chí xuất bản ngày càng sôi động. Có thể nói là trong vài thập kỷ dưới thời Minh Trị, Nhật Bản đã đạt được điều mà phương Tây phải mất hàng thế kỷ - tạo ra được một quốc gia tiên tiến (nhưng vẫn bảo toàn được nhiều truyền thống tốt đẹp) với các ngành công nghiệp hiện đại trong đó có công nghiệp báo chí truyền thông.

Lưu ý là điều 29 Hiến pháp Minh Trị đã thừa nhận quyền tự do xuất bản và ngôn luận trong phạm vi giới hạn của luật pháp. Tất cả điều kiện trên đã tạo điều kiện cho tờ nhật báo đầu tiên của Nhật Bản ra đời, đó là tờ *Yokohama Mainichi Shimbun* (Nhật báo ở Yokohama).

Năm 1873, Chính phủ có quy định về hoạt động báo chí và tới năm 1875 ra tiếp sắc lệnh về xuất bản. Trước tình hình báo chí có xu hướng ủng hộ các phong trào mới mẻ cách tân đối với xã hội như đòi nhanh chóng dân chủ hoá chế độ, thông tin nhiều tin tức thời sự, bình luận về chính quyền... Chính phủ bắt đầu tăng cường kiểm soát, giám sát chặt chẽ báo chí. Năm 1883, Chính phủ ra thêm điều luật bổ sung cho luật xuất bản, trong đó cho phép Bộ trưởng Nội vụ có quyền tịch thu, đóng cửa một tờ báo hay tạp chí. Trước khi kết thúc thế kỷ XIX, nước Nhật đã có nhiều thành tựu trong công nghiệp hoá, trở thành một cường quốc và bắt đầu tham chiến trong cuộc chiến tranh Trung - Nhật (1894 - 1895), Nhật chiếm được Đài Loan và thắng Trung

Quốc. Mười năm sau, trong cuộc chiến tranh Nga - Nhật (1904 - 1905) Nhật lại chiến thắng, chiếm được Nam Sakhalin (vùng mà Nhật đã nhượng cho Nga vào năm 1975 để đổi lấy các đảo Kurin). Nhật cũng buộc các nước khác phải công nhận đặc quyền của mình ở Mãn Châu Lý, loại trừ ảnh hưởng các nước khác đối với Triều Tiên để làm người bảo hộ (1905), rồi đến năm 1910 thì sát nhập nước này vào Nhật Bản. Do bị giám sát mạnh nên báo chí thời kỳ này chỉ tập trung vào cải tiến trang bị kỹ thuật, phát triển quảng cáo, không dám phát huy trách nhiệm xã hội của mình, thậm chí có những tờ coi hành động xâm lược của Nhật là sức mạnh và thế lực của quốc gia đáng tự hào.

Sau đây, xin được phân tích kỹ những đóng góp to lớn của báo chí Nhật trong hai thập niên 80 và 90 cuối thế kỷ XIX. Mặc dù sang đến thời cải cách Minh Trị giai đoạn 2, nhìn chung nhân dân và cả xã hội đã thấm nhuần 5 điều thể (do vua Minh Trị công bố từ tháng 4/1868 năm bắt đầu Minh Trị Duy Tân giai đoạn 1) nhưng ngay cả những điều thể như “Chính quyền mới sẽ tôn trọng những nguyên tắc dân chủ, “Nghị hội phải mở rộng rãi và quốc sự phải do công luận quyết định” nhưng những phạm trù đó cũng chưa phải được mọi tầng lớp đông đảo hiểu thấu đáo, vì những khái niệm như “nghị hội”, “công luận” đều quá mới mẻ đối với nước Nhật lúc bấy giờ. Thời gian đó, nước Nhật đang dấy lên cao trào đòi tự do dân quyền, vận động sửa đổi các điều thoả ước bất bình đẳng giữa Nhật và nhiều nước châu Âu, Mỹ. Mặt khác tại các nước châu Á láng giềng tình hình rất căng thẳng vì một số nước phương Tây đang tiến hành chiến tranh xâm lược. Trong bối cảnh như vậy, báo chí nước Nhật do đặc thù là một trong các phương tiện thông tin đại chúng đã tích cực đảm đương việc thông tin, hướng

dẫn công chúng làm quen với những tư tưởng mới, tiến bộ, cung cấp nhiều tin tức nóng hổi trong nước và châu Á cũng như các nước liên quan và hình thành dư luận xã hội, tập trung tiếng nói của công chúng thành công luận. Nhờ có báo chí, dân chúng dần hiểu rõ tổ chức quốc hội trên thế giới và báo chí đã góp phần việc thúc đẩy sự ra đời của Viện Dân biểu (giống như Hạ viện Nhật ngày nay). Trước khi có Viện Dân biểu, Chính phủ Nhật có ra những đạo luật kiểm soát báo chí khá chặt. Các đạo luật đó quy định người viết báo hoặc gửi thư đăng báo phải đề tên thật, cấm đăng bài chỉ trích hay kêu gọi lật đổ chính quyền. Nếu ai vi phạm sẽ bị bắt, báo bị đình bản và phải nộp tiền phạt, tuy vậy báo chí vẫn mọc lên như nấm. Nếu năm 1883 có 199 nhật báo thì năm 1890 có tới 716 tờ.

Các nhật báo tiêu biểu thời kỳ này là *Jiji Shinpo* (thời sự Tân báo) của Fukuzawa Yukichi - nhà tư tưởng cách tân lớn của nước Nhật (báo ra từ năm 1882); tờ *Osaka Asahi Shimbun* (Đại phản triều Nhật Nhật Báo) ra đời năm 1888 có số báo in trung bình hàng năm là 36 triệu bản.

Tờ báo tâm cỡ khác là *Tokyo Asahi Shimbun* (Đông kinh triều Nhật Nhật báo) ấn hành từ 1888 với số in hàng năm là 14,5 triệu bản. Còn các tạp chí lớn nhất là: *Kokumin No Tomo* (Quốc dân chi hữu) do Tokutomi Shoho sáng lập năm 1887, mô phỏng theo tờ *The Nation* - 1 tạp san tiến bộ ở New York; các tờ khác đáng chú ý là *Nihonjin* (người Nhật xuất hiện từ năm 1888, *Tai Yo* (Thái Dương) xuất bản vào năm 1895 và tờ *Chuo Koron* (Trung ương công luận) góp tiếng nói từ năm 1899. Mỗi tờ báo thời kỳ này đều có lập trường chính trị riêng, góp phần to lớn vào sự trưởng thành về ý thức chính trị xã hội của công chúng (ví dụ:

giúp dân chúng làm quen với tư tưởng dân chủ, trách nhiệm công dân, hiểu rõ ý nguyện của nhiều người dân thể hiện thông qua báo chí đó là công luận, quyền lực của mọi công dân được tập trung ở mọi Nghị viện...). Chính tạp chí *Chuo Koron* đã giới thiệu những bài viết của Yoshino Sakuzo về chủ nghĩa dân bản, trở thành diễn đàn của những lý thuyết gia về dân chủ truyền thống và hiện đại. Sau khi Hoàng đế Minh Trị mất (1912), Hoàng đế Taisho kế vị, đến 1926, Hoàng đế Hirohito lên ngôi mở ra kỷ nguyên Showa (Thái Hòa) thì báo chí, truyền thông đại chúng Nhật cũng có những thay đổi mới.

Có một điểm cần nói đến là chính báo chí, truyền thông đã thúc đẩy nền văn hóa đại chúng hình thành và phát triển ở Nhật. Nền văn hoá đại chúng của Nhật bắt đầu hình thành từ cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX và phát triển song song với các trào lưu dân chủ, tiến trình công nghệ hoá và sự phát triển của khoa học kỹ thuật tại xứ mặt trời mọc này.

Báo chí, các ấn phẩm xuất bản khác phát hành rộng rãi, số lượng tăng mạnh mẽ đã tác động nhất định đến trình độ, nhận thức của đông đảo công chúng Nhật (lúc này dân trí cũng được nâng cao do từ năm 1872, đạo luật đầu tiên về giáo dục ở Nhật được ban hành - đó là "Luật cưỡng bức giáo dục 8 năm" (nhằm phổ cập giáo dục) do đó công chúng cũng có điều kiện tiếp xúc với thông tin, báo chí, sách và các xuất bản phẩm...

Đến giữa năm 1920, nước Nhật có 3 nhật báo phát hành số lượng hơn 1,5 triệu bản mỗi ngày. Cùng với các báo, tạp chí kể trên, bức tranh phương tiện thông tin đại chúng ngày càng đa dạng, lấm màu sắc, hình thể và có những tờ có vai trò khá lớn trong việc quảng bá nền văn hoá đại chúng.

Tạp chí *Kingdo* do Noma Seiji sáng lập năm 1925 chiếm vị trí trung tâm. Tờ này

được Noma dành cho nhiều tâm huyết, lời kéo được đông đảo nhà báo có tay nghề lúc đó tham gia và được đánh giá là tờ báo thú vị nhất, bổ ích nhất, rẻ nhất và bán chạy nhất. Ngay khi số đầu tiên được phát hành, có tới 74 vạn tờ tạp chí được bán hết một cách nhanh chóng.

Đến năm 1930, ông Noma còn mở rộng quy mô xuất bản 9 tạp chí với số lượng phát hành là hơn 6 triệu cuốn. Các nhà chuyên môn ở Nhật đã coi Noma Seiji là người có ảnh hưởng sâu rộng trong việc dùng báo chí để truyền bá văn hoá đại chúng tại Nhật Bản trước Đại chiến Thế giới lần thứ hai.

Đầu thế kỷ 20, báo chí, nhiều cuốn sách phổ thông có tính văn hoá đại chúng cũng được xuất bản rất nhiều. Ví dụ cuốn *Gendai Nihon Bungaku Zenshu* (Văn học Nhật hiện đại toàn tập) in tổng hợp tóm tắt các tác phẩm văn học đương thời của Nhật bằng các tập sách mỏng mỗi tập giá có 1 yên (do đó loại sách này gọi là Enbon) rất được dân chúng ưa chuộng.

Ngoài sách báo, các phương tiện thông tin đại chúng khác cũng có những bước phát triển mới. Từ năm 1925, chương trình phát thanh của Chính phủ bắt đầu được phát ở Tokyo và Osaka. Đến năm 1928, khoảng 50 vạn nhà đã có máy thu thanh. Riêng đĩa hát, cuối thập niên 1910 đã có phong trào nghe dân ca qua đĩa hát rất phổ biến. Vài chục năm đầu thế kỷ 20, rất đông người Nhật thích đĩa hát, số đĩa hát toàn quốc năm 1931 lên đến 16 triệu. Các đĩa hát thời đó thường ghi các bài hát dân ca Nhật với các chủ đề như Wakare (biệt ly), Akirame (cam chịu, chấp nhận số phận), Namida (giọt lệ), Sasurai (lãng du, giang hồ). Cứ như vậy, bằng cách phổ biến liên tục, sau rộng các ấn phẩm được sản xuất hàng loạt, tới công chúng, nền văn hoá đại chúng ở Nhật đã ra đời, bắt rễ và phát triển.

Do công nghiệp, kỹ thuật, khoa học phát triển, không chỉ công nghiệp in ấn nhảy vọt mà ngành điện tử cũng có nhiều thành tựu, thế là ngoài báo in, báo phát thanh, thì năm 1905 công nghiệp điện ảnh ra đời. Đầu tiên điện ảnh bị kiểm soát theo chế độ riêng từng vùng. Sau đó Chính phủ cũng thống nhất nắm quyền kiểm duyệt cả điện ảnh, phát thanh.

Cuộc khủng hoảng kinh tế thế giới (1929 - 1933) đã ảnh hưởng tới nước Nhật, lòng tin dân chúng bị suy giảm sau nhiều vụ bê bối của các đảng phái chính trị. Mặc dù một số tờ báo tiến bộ đã có bài cảnh tỉnh tình hình, nhưng nhìn chung đầu những năm 1930, tự do ngôn luận bị hạn chế chặt chẽ, Chính phủ đã thành lập Cục Thông tin phụ trách thông tin đại chúng, ủng hộ sức mạnh quân sự; nhiều tờ báo bắt đầu lên tiếng ủng hộ những kẻ quân phiệt, quá khích. Các tập đoàn quân sự nắm lấy cơ hội, đề xướng học thuyết nước Nhật là chủ của khối "Đại Đông Á". Dân tộc "Đại Hoà - Nhật Bản" là hơn hẳn nhiều dân tộc khác, cần chinh phục, mở rộng đất đai...

Năm 1939, trước Chiến tranh Thế giới thứ hai, Nhật có khoảng 848 tờ báo, đến năm 1942 chỉ còn 54 tờ. Đa số các tờ này đều nói cùng một giọng điệu về vai trò đứng đầu châu Á của Nhật, kêu gọi nhân dân ủng hộ chính sách mở rộng chiến tranh của chính phủ Nhật để chia lại thị trường cho Nhật...

Sau sự kiện Lư Cầu Kiều làm bùng nổ chiến tranh Trung- Nhật, các đảng phái ở Nhật buộc phải thống nhất lại theo một cương lĩnh duy nhất hợp tác vì chiến tranh. Cuối cùng các đảng bị giải tán và thay vào đó là một đảng quốc gia thống nhất do các giới quân đội nắm giữ. Quốc hội chỉ còn là hình thức, không thể ngăn chặn được diễn biến của tình hình và cuộc chiến tranh Thái Bình Dương đã nổ ra vào năm 1941, Nhật tham gia với tư

cách là phe trục của phát xít, là đồng minh của Đức, Ý.

2. Báo chí Nhật từ năm 1945 đến nay

Tháng 8/1945, nước Nhật bị kiệt quệ và tan nát vì chiến tranh đã chấp nhận đầu hàng các cường quốc đồng minh và Mỹ đại diện cho đồng minh đem quân vào kiểm soát Nhật.

Thời kỳ Mỹ chiếm đóng đã bãi bỏ mọi sắc lệnh, quy định về xuất bản, báo chí trước đó ở Nhật.

Tháng 9/1945 Nhật ban hành Luật báo chí, Luật phát thanh, tuyên bố tự do báo chí, ngôn luận, nhưng thực tế vẫn kiểm duyệt đến tận năm 1948 thì bãi bỏ hẳn chế độ kiểm duyệt.

Năm 1950, khi chiến tranh Triều Tiên bùng nổ, Mỹ yêu cầu chính quyền Nhật đình chỉ tờ *Akahata* (tức tờ báo Cờ đỏ cơ quan trung ương của Đảng Cộng sản Nhật, ra ở Tokyo từ 1/2/1928 đến tháng 1/1946 đổi tên là "Sekki"). Nhà đương cục còn ra lệnh thải hồi đảng viên cộng sản của các báo và cơ quan truyền thông đại chúng.

Từ năm 1952, Nhật ban bố thêm một số luật liên quan đến hoạt động truyền thông báo chí. Đó là Luật phòng ngừa các hoạt động mang tính chất lật đổ. Năm 1954, ban bố Luật giữ kín những bí mật quốc phòng. Ngày nay, chỉ tồn tại một số luật chung cho ngành truyền thông là Luật truyền thông, tuy có nhiều điểm mơ hồ, thiếu cụ thể. Ví dụ Luật này cấm một số điều như:

- Cấm công bố những điều tặc tũ, phỉ báng trên mass media.

- Cấm các cơ quan mass media tự định ra các luật riêng cho mình.

Năm 1951, Nhật ký Hiệp ước hoà bình San Francisco, coi như kết thúc thời kỳ bị đồng minh chiếm đóng và được quyền tiến hành các công việc đối ngoại. Năm 1956, Nhật gia nhập Liên hợp quốc. Hai thập kỷ sau khi bị thất bại, Nhật Bản đã

phục hồi hoàn toàn và trở thành cường quốc kinh tế thứ hai sau Mỹ. Cùng với kinh tế, các mặt về văn hóa- xã hội của Nhật đều hồi phục, phát triển, lĩnh vực truyền thông đại chúng, đại chúng được hoàn thiện, cơ cấu lại theo mô hình, tập đoàn kinh doanh báo chí truyền thông hiện đại. Tuy nhiên, cuối thập niên 90 của thế kỷ XX kinh tế Nhật bị suy thoái, nói về kinh tế thì cho đến mấy năm đầu của thế kỷ XXI, kinh tế Nhật vẫn hồi phục rất chậm, nhưng về báo chí xuất bản thì Nhật cũng vẫn là một cường quốc.

Hiện nay, toàn nước Nhật có khoảng 125 tờ báo với tổng số bản in là hơn 70 triệu bản hàng ngày; mỗi năm tiêu thụ 5 - 6 triệu tấn giấy. Trung bình 1000 người dân có 587 tờ báo; 1000 dân/620 ti vi và 1000 dân/907 radiô. Riêng tuần báo và tạp chí là 4500 loại; có 31000 loại báo ảnh, trong đó 4000 loại có tính phổ thông đại chúng rộng rãi. Nhật có hơn 4000 nhà xuất bản, bình quân xuất bản ra 24 cuốn sách mới/1 người/năm.

• Một số tờ báo có tiếng của Nhật Bản hiện đại là: *Yomiuri Shimbun* ra đời từ 2/11/1874, nay phát hành buổi sáng 10 triệu bản, buổi chiều 5 triệu bản (khoảng 1/4 các hộ gia đình Nhật mua báo này). Báo vừa in ở một số thành phố của Nhật, vừa in ở London, New York, Los Angerlet, Bangkok, có 2200 phóng viên làm việc và 33 chi nhánh của báo khắp thế giới. Đây là một tập đoàn truyền thông đa ngành gồm cả đài NTV, một số tạp chí, báo thể thao và công viên giải trí. Tòa báo có sẵn 3 máy bay phản lực, 4 trực thăng, 3 máy bay vận tải, với 37 nhân viên hàng không phụ trách việc đi lại của phóng viên và phát hành...

Báo *Asahi Shimbun* (mặt trời mọc) ra đời từ năm 1879, ngày nay có số in là 7,5 triệu số buổi sáng và 5 triệu buổi chiều, là một công ty lớn gồm nhiều công ty con. Tờ này cũng có đội máy bay riêng, thu nhập hàng năm 4 tỉ đô la, các công ty

trực thuộc tờ báo kiểm thêm được 5 tỉ đô la nữa. Có thể coi đây là 2 tờ báo vào hàng lớn nhất thế giới

-Tuần báo và tạp chí khá phong phú, đa dạng, gồm 3 loại chính: loại là cơ quan ngôn luận của các đảng phái, tổ chức chính trị - xã hội; loại chuyên sâu về một lĩnh vực; và loại chứa nội dung thông tin tổng hợp chính trị - xã hội. Báo *Nihon Keizai Shimbun* (báo kinh tế) xuất hiện từ năm 1876, nay phát hành 3,5 triệu bản/ngày, còn báo *Akahata* (của Đảng Cộng sản Nhật) có ấn phẩm từ năm 1928 nay có số in 6000 bản vào ngày thường và 2,5 triệu bản vào chủ nhật. Các báo chuyên ngành khác là *Nihon Kogyo* (công nghiệp Nhật), *Economosuto* (Nhà kinh tế), *Gendainome* (Quan điểm hiện đại), *Bungai shunju* (Nguyệt san văn hoá)...

- Do nước Nhật có nhiều đảo và các vùng, địa phương đều phát triển nên báo địa phương có vị trí quan trọng, được người Nhật quan tâm, đọc nhiều. Các tờ báo tiêu biểu là *Tokyo Shimbun* (2 triệu bản/ngày), *Hokaido Shimbun* (1,5 triệu bản /ngày), *Chunichi Shimbun* (4,2 triệu bản gồm sáng và chiều/ngày).

Các tuần báo và tạp chí có nội dung tổng hợp về chính trị - xã hội là *Chuo Koron* (Tổng quan Trung ương) ấn hành từ 1886 - mỗi tháng 1 lần, *Shukan Asahi* (ra hàng tuần), *Sekai* (Quốc tế) ra hàng tháng. Từ năm 1946, *Sekai Seiji* (Chính trị quốc tế) ra mỗi tháng 2 kỳ.

- Tại Nhật có 2 loại báo chí ra bằng tiếng nước ngoài (tiếng Anh) loại phổ thông phục vụ đông đảo công chúng và loại chuyên sâu. Đó là các tờ: *The Japan Times* ra đời từ năm 1877 ở Tokyo, *The Mainichi Daily News* xuất bản từ năm 1922 cũng ở Tokyo; các tuần báo *Asahi Evening News* xuất hiện từ năm 1984; *The Daily Yomiuri*, *Asia Pacific community* ra hàng quý từ năm 1969,

Japan Quaterly ra hàng quý từ năm 1954, *Asia Quaterly* tạp chí ra hàng tuần. Đáng chú ý còn có Tạp chí *Nipponia* xuất bản 3 tháng 1 kỳ, nhằm giới thiệu nước Nhật hiện đại với thế giới. Tạp chí này thuộc Công ty Heibonsha quản lý, in bằng các thứ tiếng Anh, Pháp, Đức, Nhật, Tây Ban Nha, Việt Nam, Nga, Trung Quốc, Ả Rập, Bồ Đào Nha, Indonexia, Mianma, Thổ Nhĩ Kỳ, Thái Lan.

Như vậy, Nhật có các loại báo là: báo có nội dung tổng hợp, có tính toàn quốc, báo địa phương, báo về các chuyên môn (kinh tế, văn hoá, thể thao...) báo các đảng phái... Các báo có tính toàn quốc là *Ashahi*, *Yomiuri*, *Mainichi*, *Sankei*, *Nikkei* (*Nihon Keizai*), Tại Nhật, nếu tổ chức cá nhân đặt mua báo thì hàng ngày theo đường phát hành, báo được chuyển tới buổi sáng lúc 4h - 6h; chiều từ 14h - 16h (trừ các nơi ở xa các công ty phát hành thì không có báo buổi chiều). Tổ chức toà soạn của báo chí được thiết kế theo kiểu doanh nghiệp. Thường các tổng công ty, tổng hành dinh các báo đóng ở Tokyo và vài thành phố lớn như Osaka, Fukuoka, Tổng Công ty thường có 3 cơ quan chính phụ trách biên tập; quảng cáo, xuất bản (có thể gọi là Agency of Editorship; Agency of Advertisement; Agency of Publisher). Trong các cơ quan đó gồm các nhiều phòng, ban (departement) như Ban chính trị, Ban quốc tế (2 ban này chỉ có ở trong Tổng công ty ở Tokyo), Ban kinh tế, Ban xã hội, Ban văn hoá và gia đình, Ban địa phương, phòng kỹ thuật (chụp ảnh, dàn trang, đọc sửa bài...). Mỗi tỉnh lại có một chi nhánh đại diện của toà báo trực thuộc ban địa phương.

Trong chi nhánh đại diện có thể chia thành các bộ phận nhỏ để theo dõi các mảng tin của địa phương, có bộ phận chỉ có 1 phóng viên phụ trách vấn đề, mảng tin nào đó. Các phóng viên thường được toà soạn cho vay tiền để mua ô tô, máy

ảnh và các phương tiện làm việc cần thiết khác. Phóng viên Nhật phải tôn trọng sự thật khách quan, nếu ai bịa tin giả (hiện tượng này gọi là Yarase) có thể bị phạt, thậm chí còn bị đuổi việc.

Trong toà soạn của Tổng công ty báo chí hay ở chi nhánh bao giờ cũng có người túc trực 24/24 tiếng đồng hồ. Nhiều toà soạn báo đã phát hành báo ở nước ngoài qua vệ tinh viễn thông.

Chính phủ Nhật Bản không có Bộ chức năng quản lý báo chí, nhưng Hiệp hội Báo chí Nhật về phương diện nghề nghiệp lại phát huy chức năng giám sát. Hội đồng Báo chí Quốc gia gồm 6 thành viên là những nhà báo uy tín có vai trò uốn nắn, rút kinh nghiệm nếu có tờ báo hay nhà báo nào vi phạm đạo đức nghề báo. Danh dự nhà báo là do chính nhà báo tự chịu trách nhiệm, nếu bị kiện mà nhà báo thấy mình sai thì phải “tự xử” tức là viết bài xin lỗi trên mặt báo, nghiêm trọng hơn thì từ chức hoặc chuyển nghề...

Hơn một thế kỷ đã trôi qua, các phương tiện thông tin đại chúng (mass media) của Nhật Bản ngày càng hoàn thiện do các công nghệ in ấn, điện tử, kỹ thuật số hoá... có nhiều thành tựu. Đất nước này hiện có khoảng 165 hãng báo chí tư nhân với lượng phát hành hàng ngày là hơn 52 triệu bản (trung bình mỗi hộ gia đình đọc khoảng hơn 1,3 tờ báo một ngày).

Ngoài báo, nước Nhật có hơn 3000 tạp chí được ấn hành. Đối với báo hình, báo nói tại Nhật có công ty nhà nước là Công ty Phát thanh và Truyền hình Nhật Bản (NHK) và khoảng hơn 180 công ty tư nhân điều hành các đài phát thanh, truyền hình tư nhân. Nhiều đài phát từ 20-24 giờ và ngày nay ngoài truyền hình phát sóng, nước Nhật phát triển cả truyền hình cáp và truyền hình số. Những năm đầu thế kỷ XXI, về sách, mỗi năm nước này ấn hành khoảng hơn 43.000 đầu sách

(xếp thứ 4 sau Mỹ, Đức, Anh) và riêng sách dịch từ tiếng nước ngoài là hơn 3100 đầu sách/ năm. Bình quân mỗi năm, mỗi người dân đọc hơn 10 cuốn sách, hơn 40 tạp chí (chi khoảng hơn 200 USD cho sách và tạp chí)

Ngày nay các mass media vẫn tiếp tục sứ mạng nâng cao dân trí Nhật, là một trong các diễn đàn quan trọng của công chúng Nhật, nêu cao trách nhiệm mỗi công dân đối với xã hội, là phương tiện giao lưu văn hoá hiệu quả trong nước Nhật và giao lưu cả với văn hoá nước ngoài. Hiện nay nền kinh tế và nhiều lĩnh vực khác ở Nhật đang phải đối mặt với những thách thức lớn và lĩnh vực truyền thông báo chí Nhật cũng có những vấn đề cần giải quyết. Nhưng dù sao lịch sử phát triển ngành truyền thông báo chí Nhật là một quá trình nhảy vọt, gắn bó hữu cơ với lịch sử văn hóa đất nước này, nó là nền tảng tốt để tạo sự kế tiếp liên tục phát triển của thông tin đại chúng nước Nhật hôm nay và mai sau.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đỗ Thông Minh. *Nhật Bản qua con mắt của người Việt*, NXB Đông Kinh, Tokyo 2000.
2. *Nhật Bản ngày nay*, Hiệp hội Quốc tế về Thông tin, Giáo dục, Tokyo 1993.
3. Richard Bowring & Peter Kornicki, *Bách khoa thư Nhật Bản*, Trung tâm Nghiên cứu Nhật Bản dịch và xuất bản, H. 1995,
4. TS. Lê Thanh Bình, *Vai trò của báo chí Nhật Bản cuối thế kỷ XIX- đầu thế kỷ XX đối với xã hội Nhật Bản*, Tạp chí Báo chí & Tuyên truyền số 3/ 2000,
5. W.G. Beasley, *The Rise of Modern Japan*, St. Martin's Press, New York 1990.